विषयः - कारुण्यं परमो धर्मः ।

कारुण्यं अयं लोकस्य भावम् ।

उच्चश्रवण्यात् प्रधानअध्यापकस्य शब्दं। सर्वे छात्राः अनुमोदनयोगार्थं सभायां प्रविशतु इति। तद्दिने गास्रा ग्रामे एस्. एस्. एल्. सी विजयिनः अनुमोदन योगं प्रचलति स्म। सर्वे छात्राः सभायां प्रविशन्ति। प्रार्थन - स्वागत अध्यक्षभाषानन्तरं मूल्यनिर्णये अन्तविजयं प्राप्तवान् गणेशः उपहारं स्वीकरणाय वेदिकायां आह्वयति। नम्रशिरस्कः सः गणेशः उपहारं स्वीकरणाय वेदिकायां पुरतः आगत्य सः रोदनं उद्भूते। झटिति सः तस्य गतकालस्मरणा स्मरतिस्म।

सुप्रभातं। सर्वत्र सूर्य किरणः विराजते। सूर्य देवः कल्लभलोभने गगनं तिष्ठति। सूर्य किरणः तुषारकणिकायां स्पर्शयति। तत् कणिका ज्वलति। गणेशः प्रातः उत्थितवान्। दन्तधावन स्नानादि कार्याणि कृत्वा जाता। सः मात्रा दत्तं काफी पीत्वा गृहस्य पुरतः आगतवान्। सः पित्रा दत्तं नाणकं स्वीकृत्य मधुर मिठायी ददातु समीपस्थापनम्

आगच्छत् । अयं समये गणेशः केवलं चतुरवर्षीयः बालकः आसीत् । सः मिठायी दद्यातुं समीपग्रामे आगच्छत् । तत् समये ग्रासे ग्रामे भीकराक्रमणं भवति । रूक्षावस्थायां भवति । यथा गणेशः तत् ग्रामे तिष्ठति तथा ग्रासायाः वीथीकयां सहस्रा एकं अग्नि गोलं पतति स्म । एतत् गोलस्य आगमनं गणेशः न पश्यति । किन्तु तस्य सुहृदः विष्णु एतत् दृश्यं पश्यति स्म । सः गणेशस्य जीवन् रक्षयितुं तस्य पुरतः आगतवान् । विष्णुं अपकातं भवति, किन्तु गणेशः एतत् विषयं न जानाति । बालः गणेशः झटिति गृहम् प्रत्यागच्छति ।

गणेशः ग्रासा ग्रामे वसति स्म । तस्य कुटुम्बं एकः सन्तुष्ट कुटुम्बं आसित । तत्र गणेशः तस्य माता पिता ज्येष्ठः च वसति स्म । गणेशस्य पितुः नाम माधवः माता रेवति । ज्येष्ठस्य नाम विनीतः । माधवः एकः कृषकः आसीत् । माता रेवति पितरं कृषिकार्ये सहायं करोति स्म । ज्येष्ठः विनीतः पशुविषयान् समर्थः आसीत् । पिता माधवः धेनुपालने अपि समर्थः आसीत् ।

तदवसरं एक: सन्तोषस्य सुदिनं आगतं। गणेश: अतिप्रात: निद्रात: उथितवान्। प्रतिदिन विपरीत: स: मातु: प्रथम आह्वानसमये एव उथितवान्। कारणं किं इति जानाति वा? तद्दिने गणेशस्य जन्मदिनमेव। सन्तोषस्य सुदिनं। नूतनं वस्त्रं धृत्वा विद्यालयं गन्तव्यं।

प्रथम जन्मदिनसम्मानं माता एव दत्तवति 'स्नेह चुम्बनं'। मात्रा दत्तं काफी पीत्वा स: गृहस्य पुरत: आगतवान्। तत्र ज्येष्ठ: पत्रं पठन् आसीत्। अस्मिन् पत्रे प्रध्यानवार्ता लिख्यति स्म। तत् अध्यापिकया उक्तंस्वाद। ज्येष्ठ: सप्तमो कक्ष्यायां पठति स्म। गणेशं दृष्टवा ज्येष्ठ: अवदत्: हाय् गणेश, जन्मदिनाशंस इति उक्ता स: पुनरपो पत्र पठन् अनुवर्तितवान्। गणेश: पृच्छति: "किं पठति भवान् ज्येष्ठ?" "हो, शत्यं, गच्छतु। मम स्मय: नास्ती। बहूनि कार्याणि सन्ती" इत्युक्ता स: गणेशं तत: निवारितवान्। ज्येष्ठस्य अवगणनाय गणेश: अतिदु:खित: अभवत्।

धेनुपालने दोहने च लीनः पितुः ततः उच्चैः अवदत् : "पुत्रा तस्य कृते अपि पत्रवार्तां श्रावयतु" इति। पितुः वचनेन सन्तुष्टः गणेशः ज्येष्ठस्य समीपे उपविष्टवान्। ज्येष्ठः तु तस्य मुखे सक्रोधं लाक्कारं दृष्ट्वा पुनरपि पत्रवार्तां श्रावितवान्।

गास्सा देशे पुनरपि भीकराक्रमणम्, इस्र अवश्य भवति। झटिति गणेशः तत् दृश्यं पश्यति। बृहत् भवनस्य पतनसमये तन्मध्ये पतितः लाकः लघुबालकः। झटिति गणेशः मन्दं अवगच्छति अयं बालकः तस्य आत्ममित्रं विष्णुः अस्ति। ज्येष्ठः पाठनम् अनुवर्तितवान्। गास्सा देशस्य वीथिकायां सहसा लाकं अग्निगोलं पतति स्म। बृहत् सौधानि पतितानि। बहूनि मृतशरीराणां मध्ये केवलं लाकः चतुरवर्षीय बालकः। तस्य हस्तस्य लाकः भागः अन्यत्र। हस्ते लाकं नाणकं। मृतसमये अपि सः नाणकं न त्यजति। पित्रा दत्तं नाणकं स्वीकृत्य मधुर मिठायी क्रीणातुं समीप स्थापने आगतवान् अयं बालकः। गणेशस्य नेत्रात् अश्रूणि प्रवहति स्म। वार्तमेतां श्रुत्वा तस्य अन्तः

बालक: दीनस्वरं जाता। बीत्या शरीरमास्कलं कम्बतेस्म
स: तस्य कम्बीत अंगुलो उपयुज्य चित्रे दृष्टाया
विष्णो: हस्ते स्पर्शयति स्म। दु:खं सोढुं अशक्त
स: पृच्छति : "ज्येष्ठा भतत् युधं कदा समाप्यते?
भतत् युध्दस्य परिसमाप्तो कदा?

भतत् समये पिता आगतवान्।
"पुत्रा जन्मदिनाशंस" पिता अवदत्। पितु: हस्ते
मधुर मिठायो अस्ति। स: अवदत् "पुत्रा सर्वेषां
कृते ददातु। तद्दृष्ट्वा ज्येष्ठ: मम कृते प्रथमं
मम कृते इत्युक्ता हस्तं प्रसारितवान्। गणेशस्य
मुखे सन्तोष: न आसीत्। स: तु बालक: मधुर
मिठायो स्वीकृत्या ज्येष्ठस्य प्रसारित हस्तमपि
अवगण्य चीत्रे दृष्टाया: तस्य आत्मामित्रस्य
हस्ते स्थापितवान्। तस्य नेत्रात् स्नेहस्य अश्रूणि
प्रवहति स्म।

उपहारं स्वीकर्तुं वेदिकायां पुन: आगत
वान् गणेश: तस्य अयं अनुभवं सर्वे छात्राणाम्
कृते वदन्ति। सर्वेषाम् नेत्रात् अश्रूणि प्रवहन्ति स्म।
सर्वेषां मन: विष्णो: कारुण्यस्य स्मरणा भरिता अस्ति।

गणेश: पुनरपि अवदत् : प्रिय मित्राणि निरपराधी नां मरणस्य कारणं शिशूनां दीनरोधनस्य कारणं सुन्दर सुन्दर स्वप्नानां नाशकं च । पातन् युद्धं कदा समाप्यते । समापनीयं किल । वयं मिला आगे गच्छामह । कारुण्यं अस्माकं परमो धर्म: अस्ति । तत् समये विष्णु तस्य जीवन मम जीवन रक्षयितु त्यागं करोति स्म । तदानि स: मम जीवन् न रक्षयति इदानि अहं अयं भूमौ न वसति स्म । विष्णो: जीविते कारुण्यं परम धर्म: अस्ति । अस्माकं जीविते अपि कारुण्यं परम धर्म: भवति । कारुण्यं भवति अस्माकं मुख्यस्य भाव: । कारुण्यं सर्व प्रधानम् अस्ति । धन्यवाद: ।

यदा गणेश: तस्य अनुभवं अवदत् तदा सर्वे छात्रा: उत्थाय हस्ततालनं कृत्वं वदन्ति । सर्वेषां नेत्रात् कारुण्यस्य अश्रुणि प्रवहन्ति स्म । तत् स्थले छात्रा: गच्छति तेषाम् मन: कारुण्यं इति धर्म: भरिता अस्ति । गणेश: मन्द शब्देन आलपति "कारुण्यं परमो धर्म:, कारुण्यं लोके अतिप्रधान: कारुण्यं अयं लोकस्य मुख्यभाव: . . . ।